

Globalizace pro a proti

ONDŘEJ SLAČÁLEK

Slovo globalizace je dnes módním zaklínadlem. Najde se dost významů, které za něj lze schovat, i dost vykladačů, snažících se uplatnit svou interpretaci. Jedním z nich je i český autor *Martin Ehl*, jemuž nedávno v nakladatelství Academia vyšla kniha *Globalizace pro a proti* [*Martin Ehl: Globalizace pro a proti. Praha: Academia, 2001, 185 stran. ISBN 80-200-0897-7*]. Dostál autor titulu své knihy? Zobrazil pravdivě a objektivně „pro a proti“ globalizace, nebo se o to alespoň pokusil?

Podle mého názoru nikoli. Autor se dopouští celé řady chyb a opomenutí, ještě mnohem horší je ale jeho ležerní publicistický styl, s nímž doslova bez jediného argumentu sráží např. tzv. odpůrce globalizace pouhým výběrem slov, kterými je popíše (viz níže). Výsledkem je publikace, která jako kniha vydaná prestižním nakladatelstvím a vzniklá přepracováním dizertační práce na akademickém pracovišti [viz *Ehl, 2001, s. 11*] budí poněkud rozpaky.

METODICKÉ CHYBY A ZAMLČENÁ LITERATURA

Ehlova *Globalizace pro a proti* naprosto postrádá poznámkový aparát, autor zde rovněž nezdědka používá čísla a informace bez toho, aby uvedl jejich zdroj [viz např. *Ehl, 2001, s. 99, 106 či 108*]. Znemožňuje tak zpětnou kontrolu a staví nás před otázku, z čeho vychází. Zpětně neověřitelná fakta v knize se tak stávají pouhou otázkou víry.

Autor jistě poctivě prostudoval řadu zajímavých a podnětných prací z různých oborů. Pokud ovšem skutečně svůj seznam literatury sestavoval „s ohledem na její dostupnost na českém trhu“ [*Ehl, 2001, s. 22*], pak svým čtenářům zamlčel relativně stěžejní díla k tématu své práce. Jako první z nich lze jmenovat práce Noama Chomského,¹ jehož kritický pohled chybí zejména předposlední kapitole, věnované americké zahraniční politice. Ta je zde líčena nepříliš kriticky, čemuž se ani nelze příliš divit vzhledem k tomu, že hlavním zdrojem tu jsou lidé, kteří se na jejím vytváření po léta sami podíleli (Zbigniew Brzezinski či Samuel Huntington). Zarážející je rovněž absence optimisticky polemické práce Oskara Lafontaine a Christy Müllerové *Žádný strach z globalizace*.² Autor se několikrát rozepisuje s patřičným despektem o protestech proti pražskému zasedání Mezinárodního měnového fondu a Světové banky, již se ovšem nezmiňuje o knize, která vyšla v češtině těsně před protesty a mohla dodat odpůrcům a především odpůrkyním obou institucí celou řadu argumentů, tj. o *Globalizované ženě* od Christy Wichterich.³ A snad jen díky svému globálnímu rozletu Martin Ehl přehlédl patrně prvního významnějšího českého kritika globalizace, sociologa s ekologickým a levicovým smýšlením Jana Kellera.⁴ V seznamu literatury není uvedena ani kniha *Globalizace* sociologa polského původu Zygmunta Baumana,⁵ ač z ní autor v knize čerpá [viz *Ehl, 2001, s. 39–40*].

GLOBALIZACE PROTI GLOBALIZACI

Píše-li autor o globalizaci, je nucen si tento pojem definovat. Jak sám přiznává, jde o naltolik vágní označení, že pod něj leckdo skryje ledacos. Člověk píšící o globalizaci má pak dvě možnosti. Buď definici tohoto procesu a charakteristiku jeho povahy postavit na více či méně podložené hypotéze o tom, z čeho vychází, co je příčinou a co následkem, nebo se snažit dát jakous takous souvislost tomu, co bylo shrnuto pod nálepku globalizace hromadnými sdělovacími prostředky či veřejným míněním.

Autor vychází z druhého přístupu, takže se z jeho „definice“ bez jakéhokoli zdůvodnění dozvíme, že „*globalizace je ovšem nezvratitelný proces*“ [*Ehl, 2001, s. 33*]. Definice

sama ovšem v klasickém slova smyslu ani není definicí, protože nám neříká, čím globalizace je či není. Autor koneckonců může globalizaci dost těžko definovat, je-li pro něj „*neuchopitelná, fragmentovaná, nestálá, nekonceptní, bezbřehá*“ [Ehl, 2001, s. 16].

Abych mu nezůstal nic dlužen, pokusím se o jakousi kontradefinici, která sice nebude příliš objevná, nebude však snad alespoň tak matoucí. V „definici“ Martina Ehla „*základem [globalizace – pozn. aut.] je výměna informací, komunikace*“, čehož „*dokladem jsou finanční centra a jejich umístění v technicky nejvyspělejších částech planety*“ [Ehl, 2001, s. 33]. Ve skutečnosti je to právě naopak. Globalizace ve své současné podobě je rostoucí světová integrace, jejímž základem jsou stávající společenské a ekonomické vztahy, skrze něž a v jejichž rámci byly realizovány i technologické změny, včetně zavedení informačních technologií (ty nejsou „základem“ procesu globalizace, ale pouze jeho akcelerátorem). Konkrétně se projevuje akumulací kapitálu na nadnárodní úrovni, vznikem nové elity fungující zčásti nadstátně a likvidací tradičních ekonomických, sociálních i politických struktur. Zatímco pro „třetí svět“ jde o něco, co zná již po staletí a v posledních desetiletích to jen akcelerovalo, nynější ekonomické a potažmo i další dopady se týkají též bohatých zemí Severu, v nichž se pracovní místa stěhují do oblastí s „levnou pracovní silou“, roste nezaměstnanost a vyřazenost části obyvatelstva.⁶

Po důvodech tvrzení, že globalizace je „*nezvratitelný proces*“, bychom v knize marně pátrali. Jisté ale je, že tento proces je sociálně podmíněný, a to hned dvojím způsobem. Jednak vyrůstá z konkurenčního prostředí stávajícího ekonomického a společenského systému, který tlačí na vytváření stále větších ekonomických celků, aby obstály v mezinárodním soupeření. A za druhé si politické a ekonomické elity vytvořily své ekonomické i politické instituce, které jim pomáhají formulovat pravidla podle jejich představ (Světová obchodní organizace – WTO), prosazují je ekonomickými prostředky (Mezinárodní měnový fond, Světová banka) nebo brání vojenskými prostředky (NATO).

Zároveň je globalizace ve své stávající podobě procesem, který přináší nevídané ekologické i sociální hrozby. A tak může skutečně spojit značnou část lidstva – proti sobě – a vést k obrovské společenské transformaci. Za jakousi předzvěst toho lze pokládat (ovšem nikoli nutně) i stávající široce rozrůzněné hnutí proti globalizaci.

Uspokojivější jsou autorovy definice dalších pojmů – kultura, politická kultura a náboženství [viz Ehl, 2001, s. 34–36]. Kardinálním nedostatkem knihy je ovšem naprostá absence definice o to nadužívanějšího pojmu – svoboda. Globalizace je podle autora názoru „*svoboda a zase jen svoboda*“ [Ehl, 2001, s. 14]. Co tím však míní? Jde o svobodu negativní, o svobodu od zákonů a nařízení (v podání apologetů globalizace především o ekonomickou svobodu, k jejímuž faktickému požívání ovšem člověk musí mít finanční předpoklady, přičemž právě globalizace řadě lidí bere jejich dosavadní způsoby obživy)? Nebo o pozitivní svobodu, která předpokládá možnost podílet se na vytváření podmínek, v nichž jedinec žije? A co do této pozitivní svobody vnáší globalizace? Neodtrhuje naopak rozhodnutí, která jsou pro člověka životně důležitá, z dosahu lidí ještě více, než již byla odtržena v národních státech? To je důležitá otázka, na niž nám autor zůstal ve své knize dlužen odpověď. Místo toho dost svévolně zachází s pojmy svoboda a odpovědnost, aniž by nám přiblížil jejich konkrétní obsah.

TÁPÁNÍ V GLOBÁLNÍ MLZE

Autorovi nelze upřít celou řadu dílčích znalostí a místy ani zajímavé postřehy, jako celek je však jeho kniha v zasetí dost zmatené, ale o to optimističtější interpretace globalizace. Asi nejzajímavější jsou zde komparace politické kultury v Asii, v Latinské Americe, v Africe a v muslimských zemích (patrně jde o nejvýraznější pozůstatek původní dizertace). I tato část knihy ale trpí tím, že je zčásti stavěna na půdorysu, který narýsoval Samuel Huntington ve svém „*vědeckém pseudoproblému*“⁷ Sřet civilizací. Ač autor kupodivu cítí potřebu se od tohoto „*guru globalizace*“ [Ehl, 2001, s. 88] formálně distancovat (na straně 29 dokonce s překvapivou nevybíravostí atakuje jeho „*poněkud*

hysterickou vizi“), dělá to opět takřka bez argumentů, a tak v praxi zůstává značně poplatný Huntingtonovi.

Proč se ovšem autor alespoň nepokusil kriticky podívat na politickou kulturu své vlastní „civilizace“ a ani jednu kapitolu nevěnoval západní ani východní Evropě? Patrně proto, že pro něj přinejmenším ta západní představuje normu a ideál, vedoucí po celém světě „*souboj s tradicemi*“ [Ehl, 2001, s. 73]. Při podrobnější analýze by musel připustit, že ani zde není politická kultura ideální, že obyvatelé západních států mohou jen stěží splňovat kritéria zodpovědných a participujících občanů. Právě tak jako to, že ani zdejší politické instituce, umožňující občanům pouze zprostředkovaně hlasovat jednou za čtyři roky o stále nepodstatnějších věcech, nejsou zrovna prototypem nějaké skutečné demokracie.

PROBLÉMY? JAKÉ PROBLÉMY?

Stávající svět čelí problémům dříve stěží představitelného rozsahu. Každý autor píšící o globalizaci se s nimi musí nějakým způsobem vyrovnat. Je zajímavé, jaké místo mají v knize Martina Ehla. Vybral jsem si dva konkrétní – nacionalismus a ekologické problémy.

S nepřekvapující, ale povrchní hypotézou autor přichází, pokud jde o perspektivy nacionalismu v globalizovaném světě: „... *nacionalismus nemá podle všeho v souboji s globalizačními tlaky v dlouhodobé perspektivě šanci, protože nemůže odolávat globalizaci na všech frontách, od kultury přes ekonomiku po politiku*“ [Ehl, 2001, s. 64]. Vytvářel ale někdy nacionalismus zcela izolované celky, ať už v politické, ekonomické, nebo kulturní rovině? Nebo spíše vždy pouze pomohl určité skupině lidí k moci a k částečné realizaci jejich cílů? A nedělá to v epoše globalizace ještě silněji právě proto, že globalizace zpřítomňuje celou řadu hrozeb pro tzv. „národní identitu“? A nebyly to právě „globalizační tlaky“, co přispělo ke krvavé akceleraci války v Jugoslávii?⁸ Nedošlo už v tolika konkrétních případech k velmi uspokojující symbióze lokálních nacionalistických (nebo rovnou kmenových) válečných vůdců s mezinárodním obchodem? A co západní svět, kde globalizace v pojetí Martina Ehla postoupila patrně nejdál? Tvrdit tváří v tvář Haiderovi, Berlusconiho a Le Penovi, ale třeba také Bushovi či Klausovi, že nacionalismus nemá dlouhodobě šanci, může utěšovat, ale to je asi tak všechno.

Autor si uvědomuje význam ekologických problémů a ví i o rozporu mezi zájmy ekonomických a potažmo politických elit o co nejsnadnější zbohatnutí a ochranou životního prostředí. Nachází ovšem řešení: „*Přitom by stačilo málo: při vypracovávání sazeb například v rámci... Světové obchodní organizace (WTO) zohlednit ekologickou hodnotu výrobku...*“ [Ehl, 2001, s. 101]. Dobrá, ale proč ten kondicionál? Proč WTO a další podobné instituce nepřihlížejí k ekologickým problémům, když jde o takové „málo“? Dobře zdokumentovanou skutečností je to, že nadnárodní firmy a jejich vlády si prostě nemohou dovolit zekologičtit svou výrobu natolik, aby byl skutečně zastaven stávající destruktivní vývoj. Znamenalo by to příliš hluboké ekonomické i sociální změny, či spíše otřesy. A směr, kterým působí mezinárodní instituce, je přesně opačný než směr k ochraně životního prostředí; jde o směr k volnému trhu a ke konkurenci. A nějaké ekologické ohledy jsou v globálním konkurenčním prostředí klasickou komparativní nevýhodou, přitěžující v globálním soupeření. Řešení ekologických problémů musí proto obsahovat změnu uspořádání společnosti.⁹

NOVÁ SPOLEČNOST

O změně společnosti mluví ovšem i Martin Ehl, byť si pod tím představuje něco trochu jiného – namísto vědomého působení člověka ke změně destruktivních společenských mechanismů naopak výsledek dalšího působení těchto mechanismů na člověka. Jejich výsledek popisuje nyní módní příběhovou formou, u níž zůstává rozum stát nad tím, proč se nachází v akademické práci.

„*Narodil se v zapadlé indické vesnici. Protože měl štěstí a byl pilný, vystudoval doma základní a střední školu, která ho naučila angličtině, jazyku globalizace, a v rámci sti-*

pendijnního programu se dostal na studia do Velké Británie. Tady byl šikovný a úspěšný, tak získal možnost udělat si doktorát v americkém New Yorku. Vyhlédla si ho velká nadnárodní společnost, která mu nabídla lákavé místo v Jižní Americe. Protože byl stále úspěšný, tak stoupal po firemním žebříčku a měnil posty. Buenos Aires, Frankfurt, Hongkong a znovu Británie, kde ho dostihl důchodový věk. Protože má rád teplo a vysoký životní standard, tak se rozhodl koupit s manželkou – mimochodem krásnou severskou blondýnou – dům v jižním Španělsku. V zimě ovšem létá za synem do Austrálie. Ptáte se, kdo je ten šťastlivec?“ [Ehl, 2001, s. 57] „...[P]říklad nového občana, kterého můžeme směle nazvat občanem globálním“ [Ehl, 2001, s. 64].

To, že zde autor klesl od vědecké práce k psaní sociálních pohádek o tom, jak chytrý Honza ke štěstí přišel, je jeho věc. Jak ale definuje tohoto svého občana ekonomicky? Jde o třetí z následujících kategorií – pracovníci v běžných výrobních službách, v osobních službách a v symbolicky analytických službách. Ti „řeší problémy v rovině symbolů, nikoli konkrétních prací“ [Ehl, 2001, s. 65]. Právě oni jsou „nejdůležitější pro budoucí pojetí občanství“ [Ehl, 2001, s. 65]. Autor sám kriticky konstatuje, že „než bude v tomto stadiu většina obyvatel vyspělých zemí, bude to ještě nějaké desetiletí trvat“ [Ehl, 2001, s. 65]. Mohu jen dodat, že je stěží myslitelné, aby tímto způsobem žila většina lidí, že se vždy bude jednat o privilegovanou vrstvu (a navíc také vnitřně diferencovanou). Občanství v pojetí Martina Ehla bude tedy patrně privilegovanou kategorií. I autor se na ni musí dívat s jistými špatně skrývanými obavami: „Je proto otázkou, jak silná a vlivná bude ona mezinárodní skupina lidí..., která se pohybuje po světě jen podle toho, kde a jaký zisk jí plyne a pomalu ztrácí svou teritoriálně a komunitárně vytvořenou identitu. Bylo by proto důvodem k rozsáhlému výzkumu, jak tato nově vzniklá »světová« elita jedná, jaký je její vztah k liberální demokracii a jakou má hodnotovou orientaci“ [Ehl, 2001, s. 66]. Autor patrně tuší, že títo lidé budou mít vazbu hlavně ke svému zisku a nepřátelští budou především ke každému, kdo by jim ho chtěl vzít. V určité krizi mohou pak klidně dát přednost před „slabou“ demokracií nějaké formě autoritářského režimu, který bude lépe chránit jejich zisky. Různé nadnárodní korporace a jejich představenstva už koneckonců daly svou hodnotovou orientaci více než jasně najevo tím, že klidně obchodovaly s diktátorskými režimy a přihlížely k popravám jeho odpůrců.¹⁰

Sestupme však nyní o pár pater níž, mezi nás, kteří máme tu smůlu, že nejsme „symbolickými analytiky“ a problémy neřešíme v rovině symbolů, ale v rovině konkrétních prací, pokud vůbec nějakou práci máme. I zde autor našel řešení: „Naděje spočívá spíše v tom, že si ti bohatší uvědomí svoji zodpovědnost a budou jednat rozvážněji a ti chudší se naučí beze zbytku využívat své možnosti“ [Ehl, 2001, s. 56]. Takže, věřte pánům, oni se o vás postarají, vy hlavně musíte plnit vše, co jim uvidíte na očích. Podobných návodů na řešení sociálních problémů bylo plné už 19. století. I tehdy se ale ukázalo, že jakékoli skutečné zlepšení svých životů si musejí neprivilegovaní na privilegovaných tvrdě vybojovat. I dnes, kdy se kapitalismus v nejednom ohledu ve vztahu k pracujícím vrací zpět a odbourává řadu sociálních výtobytků minulých desetiletí, se jistě najde dost lidí, kteří nám budou chtít vyprávět viktoriánské pohádky o tom, jak neprivilegovaní jistě zlepšili svůj úděl píli a poslušností. Takovéto pohádky se pěkně poslouchají, realita je však někde poněkud jinde.

CO S ODPŮRCI?

Obraz harmonické globální společnosti směřující ke štěstí kazí ošklivé tváře oponentů. Jak se s nimi autor vyrovná? Po svém – nejlepší obrana je útok. Je pro něj přítom typické, že musí odpůrcům globalizace dát v mnohém za pravdu. To mu však nebrání v tom, aby na ně nevybíravě útočil.

Už mezi prvními kapitolami nalezneme jednu s názvem *Bové proti Annanovi*. Francouzský farmář je mu „symbolem boje proti globalizaci z hlediska úzkých, jednostranných zájmů určité skupiny obyvatel“ [Ehl, 2001, s. 18]. „Na rozdíl od farmáře Bového musí An-

nan sledovat denně takřka celou planetu“ [Ehl, 2001, s. 18]. „Pokud by Annan dodržoval úzce partikulární logiku Bového, nejenže by zahynulo mnohem více lidí v regionálních konfliktech, ale možná by už neexistovalo ani to životně nezbytné fórum OSN, na němž spolu diskutují představitelé bohatých a chudých, velkých a malých, silných a slabých států. Alespoň diskutují, protože celoplanetární svobodná výměna informací je základní charakteristikou globalizace“ [Ehl, 2001, s. 19]. Mluvit v souvislosti s Annanem o tom, že bez něj by zahynulo více lidí v lokálních konfliktech, je dost tragikomické vzhledem k roli, kterou v těchto konfliktech sehrálo OSN (vzpomeňme na „bezpečné zóny“ v Bosně) i Annan osobně (spoluodpovědný za nezasah mezinárodního společenství ve Rwandě). A k čemu jsou diskuze v rámci OSN kromě toho, že splňují „základní charakteristiky globalizace“, zůstane čtenáři utajeno právě tak jako to, proč i sám autor později OSN velmi tvrdě kritizuje [viz Ehl, 2001, s. 68–72]. Nepřestalo by OSN existovat spíše v tom případě, pokud by se lidé jako Bové přestali starat o to, z čeho budou živi a z čeho zaplatí daně, kterými zprostředkovaně financují i Annana?¹¹

Autor se po svém vypořádá s čelnými kritickými intelektuály. Práce Michela Chossudovského, který v knize *Globalizace chudoby* popsal dopady reforem doporučených Mezinárodním měnovým fondem a Světovou bankou chudým státům, je prý „podstatně jednodušší“ [Ehl, 2001, s. 42] než hovořit o „skutečném poslání“ [Ehl, 2001, s. 42] obou institucí. Jinými slovy řečeno, sestavit důkladnou ekonomickou analýzu důsledků, které měly činy obou institucí, má být jednodušší než parafrázovat slova o jejich „skutečném poslání“. Nereagovali nějak podobně na kritiky i apologeti „reálného socialismu“?

Neomarxista Imanuel Wallerstein, autor rozsáhlé analýzy vývoje kapitalistického systému, pak prý svým vřazením Kryštofa Kolumba do řad globalizátorů globalizaci redukuje jen na ekonomiku, což je „nemístné a dělají to jen úzkoprstí kritici“ [Ehl, 2001, s. 23]. Sám přitom o několik stránek dále napíše: „V průběhu staletí postupně zeměkouli obtáčela viditelná i nepostřehnutelná pavučina, která zatím jako jediná [!] dokáže myslet [sic!] bez ohledu na státní hranice, národní řevnivost či momentální náladu politiků. Jména jako Kryštof Kolumbus, Vasco da Gama, James Cook bychom měli zařadit mezi ty, kteří vlastně způsobili to, na co dnes kritici ekonomické stránky globalizace útočí: svobodný obchod po celém světě“ [Ehl, 2001, s. 38]. Že by se tedy sám autor stal úzkoprstým kritikem, i když docela představitivým, když přisuzuje obchodu schopnost „myslet“? V této souvislosti se už nemá ani cenu moc zamýšlet nad tím, jaký má asi Martin Ehl pojem o svobodě, když předpokladem „svobodného“ obchodu jsou pro něj staletí zotročení, přinesená jím zmiňovanými „objeviteli“.

Stejně nekorektně kritizuje autor i Oskara Krejčího. Nejdříve cituje jeho definici globálních problémů: „Situace, které mohou vážně ohrozit mnoho lidí v mnoha zemích, které jsou relativně trvalé, dramatičtí vzájemnou závislost a mnohdy jsou propojené“ [Ehl, 2001, s. 24]. Následně dodává: „Tato definice v sobě obsahuje a priori obavu z **globalizace** [zvýrazněno aut.], což nepřispívá k objektivitě její analýzy“ [Ehl, 2001, s. 24]. K problémům je však přece přirozené přistupovat s obavami, zejména pokud jsou takového (globálního) rozsahu. Úroveň polemiky ovšem především devalvuje citace Krejčího definice jedné věci (globálních problémů) a její vydávání za stanovisko k něčemu jinému (ke globalizaci).

Autor používá i dost opotřebovanou kritiku, že odpůrci globalizace „jsou jedněmi z největších uživatelů globálních komunikačních sítí“ [Ehl, 2001, s. 31]. Pokud to někdo chce někomu vyčítat, měl by si uvědomit, co říká. Přivlastňuje tím totiž výsledky technologického vývoje konkrétnímu uspořádání společnosti. Je to stejné, jako kdyby bolševici v SSSR tvrdili, že disidenti používající elektrický proud hanebně zneužívají výdobytky socialismu, vždyť Rusko přece elektrifikoval Lenin...

Ehl kritizuje také odpůrce globalizace za útok na symboly. Sám přitom musí přiznat, že „symboly jsou v lidské společnosti důležitá věc“ [Ehl, 2001, s. 28] a že „celá lidská komunikace se odehrává v symbolické rovině“ [Ehl, 2001, s. 28]. Nedospívá však k závěru,

že právě zacílení na symboly bylo velmi racionální strategií protiglobalizačního hnutí, ale že tito kritici jsou „oběťmi nadbytku informací, v nichž se jen těžko orientují. Potom už jim zbývají jen symboly, které je podstatně jednodušší identifikovat a zničit“ [Ehl, 2001, s. 28].

A co nás čeká na závěr? Zhodnocení, pro objektivitu přenechané dvěma postavám. Autor nás ale ani na chvíli nenechá na pochybách, na čí straně jsou jeho sympatie: „Globalizace je dobrá, protože nám přináší moderní technologie, internet, otevírá nám svět, zněl by zřejmě závěr mladého vzdělaného Čecha, který si je vědom toho, že patříme k bohatší části lidstva. Globalizace je špatná, protože nám vzala práci, na cestování nemáme peníze a všechno tady skupují cizinci, řekl by zřejmě příslušník starší generace, který neumí cizí jazyky a neuvědomuje si, že tu posledních padesát let vládl komunistický režim“ [Ehl, 2001, s. 168]. Autor se zde projevil vskutku „objektivně“, správný a špatný názor zde dokonce personalizoval. Navíc docela špatně. Opomněl, že proti globalizaci protestují alespoň u nás zatím především mladí lidé. Toho, že tu vládl bolševický režim (který i podle svých představitelů neměl s komunismem mnoho společného), si jsou zase asi vědomi spíše příslušníci starší generace, kteří v něm prožili většinu svých životů, než autor, který ani nerozlišuje, že tu tento režim nevládl „posledních padesát let“, ale jednačtyřicet let.

Kniha je plná podobně demagogických formulací, takže odpověď na ně by šlo jen stěží vtěsnat do rámce jednoho příspěvku v časopise. Koneckonců doufám, že zmíněné ukázky byly dostatečně ilustrativní pro autorův přístup, s nímž degradoval svou knihu z objektivní publikace, již předstírá být, na manipulativní oddechovou publicistiku.

¹ Viz Chomsky, Noam: Perspektivy moci. Praha, 1998. Viz též Chomsky, Noam: Tajnosti, lži a demokracie. Olomouc, 2000. Nezmiňují se o překladech publikovaných samizdatově, časopisecky nebo na internetu.

² Viz Lafontaine, Oskar – Müllerová, Christa: Žádný strach z globalizace. Praha, 1999.

³ Viz Wichterich, Christa: Globalizovaná žena. Praha, 2000.

⁴ Z jeho četných prací jmenuji alespoň poslední z nich, věnovanou situaci politiky v epoše globalizace. Viz Keller, Jan: Politika s ručením omezeným. Praha, 2001.

⁵ Viz Bauman, Zygmunt: Globalizace. Důsledky pro člověka. Praha, 1999.

⁶ Podklady pro tato tvrzení i lepší charakteristiky celého procesu globalizace lze nalézt v citované literatuře, ze zdrojů méně známých v českém prostředí viz např. Robinson, William – Harris, Jerry: Towards a global ruling class? <http://www.geocities.com/trewin.geo/transnational.html> (poprvé bylo vydáno v časopise Science and society, Vol. 64, No. 1, Spring 2000, s. 11–54).

⁷ Viz Mendel, Miloš: „Střet civilizací“ ve světle vědeckého výzkumu. In: Střet civilizací? Dominance západu, nebo dialog světových kultur. Praha, 2002.

⁸ Srov. např. Chossudowski, Michel: The Globalisation of Poverty. Ottawa, 1997. Viz též Andor, Laszlo – Summers, Martin: Market Failure. London, 1998.

⁹ Viz např. Keller, Jan: Až na dno blahobytu. Brno, 1993.

¹⁰ Ukázkovým příkladem je v tomto ohledu ropná společnost Shell, která obchodovala s diktátorským režimem v Nigérii, který pak dokonce popravil po zinscenovaném procesu několik jejích odpůrců, včetně známého spisovatele Ken Saro-Wiwy. O tomto případě se zmiňuje i Martin Ehl (s. 47–48), nezmiňuje se ovšem o popravě odpůrců a místo toho uvádí jako zaznamenaníhodné, že „politické potlačování práv místního obyvatelstva přitom neprovádí přímo firma, ale vláda“ (sic!), a ještě píše, že na problémy, jako je tento, poukazují nevládní organizace „často nevybíravým způsobem“. Nevím, co Martin Ehl pokládá za demonstrací a podobných akcích proti podpoře diktatur a proti justičním vraždám za „nevybíravé“.

¹¹ Pokud ovšem jejich vláda zrovna nepřistupuje k placení členských příspěvků OSN tak jako vláda USA.